

A dinamikus egyensúly állapota

Velkey Gábor: Dinamikus egyensúlytalanság. A hazai közoktatási rendszer szétesése, felforgatása és a konszolidáció esélye (MTA KRTK Regionális Kutatások Intézete, Pécs, Békéscsaba, 2013. 213 o.)

BODOR ÁKOS

BODOR Ákos: tudományos segédmunkatárs, MTA Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont, Regionális Kutatások Intézete, Pécs; bodor@rkk.hu

Ákos BODOR: junior research fellow, Institute for Regional Studies, Centre for Economic and Regional Studies, Hungarian Academy of Sciences, Pécs; bodor@rkk.hu

Talán kevés aktuálisabb kérdést tehet fel magának a jelenkori Magyarországon egy társadalomkutató annál, mint hogy milyen tudományos magatartást is kövessen, ha azt szeretné elérni, hogy munkájának eredményei a szűkebb-tágabb közössége számára is hasznosuljanak. Ennek megválaszolásában segítséget nyújt Raymond Aron gyakran idézett gondolata, miszerint a szociológus lehetséges szerepeit a következő három kategória szerint lehet meghatározni: az uralkodó tanácsadója, a nép orvosa, a tudomány főpapja. Andorka Rudolf (2006, 41.) magyarázatát kölcsönvéve az első a kormányzatnak szakértő tanácsokat, reformjavaslatokat kidolgozó szociológus, a második a szegények, elnyomottak problémáit kutató, őket a problémák megoldásában segítő szociológus, míg a harmadik az egyetemeken és kutatóintézetekben elvont elméleti és módszertani problémákkal foglalkozó szociológus. Azt gondolom, ez a felosztás nemcsak a szociológusokra érvényes, hanem a területi kutatásokkal foglalkozó tágabb interdiszciplináris mezőben tevékenykedőkre is. Nem nehéz belátni, hogy mindhárom szerep szükséges és hasznos, ugyanakkor kényesen ügyelni kell a közöttük lévő egyensúly megtartására. Úgy vélem, ezen „egyensúly” tekintetében veszélyes tendenciák érzékelhetők a regionális kutatások hazai tudományos mezőjében. Az egyéni kutatói, illetve az intézményi egzisztenciális bizonytalanság korábban nem csoda, ha az „uralkodó tanácsadójává” válás vonzó alternatíva egy kutatónak, különösen akkor, ha a tudományfinanszírozás rendszerében egyre leplezetlenebbé válik a függőségi viszony. Azonban ne feledjük, hogy a regionális tudomány önálló diszciplináris létének megkérdőjelezése időről időre megjelenik. Ez a hátrány tovább erősíti azt az erőfeszítést, hogy az e tudo-

mányterületen működő kutatók elsősorban szakpolitikai és fejlesztéspolitikai háttéranyagok készítésében találják meg feladatukat. Ez a félreértelmezett szerep szükségképpen a tudományosság szigorú elméleti és módszertani követelményeinek való megfelelés háttérbe szorulását eredményezi, és végső soron elmosza a határokat a tudomány és a szak- és fejlesztéspolitika között. Egy másik, szintén egyensúlytalanságot eredményező kutatói magatartás a tudomány főpapjának szerepébe való bemeredés, ami könnyen érzéketlenné teheti a kutatót az akadémiai elefántcsonttornyon kívüli élet problémáival szemben, vagyis a nép orvosa szerep mellőzése történik ebben az esetben. Ez különösen elfogadhatatlan olyan diszciplínában, amely éppen a „lokalitást”, a „regionalizmust”, a „közelséget” vagy éppen a „decentralizációt”, de leginkább a „területi-társadalmi egyenlőtlenségeket” emeli kutatási terepébe fontos hívószavává. Nyilvánvalóan a legártalmasabb kombináció az, ha a nép orvosa szerep úgy szorul teljesen háttérbe, hogy a kétfajta szerepeltolódás egyszerre jelentkezik. Ekkor a tudomány főpapjához tartozó, legitimitást és tiszteletet kölcsönző díszletek használata tulajdonképpen csak azt a célt szolgálja, hogy minél könnyebben sikerüljön az „uralkodó tanácsadójává” válni. Velkey Gábor munkájára a vázolt egyensúlytalanságok azonban a legkevésbé sem jellemzőek. Sőt, példaértékűen mutatja be számunkra azt a komplex kutatói magatartást, amely a társadalomtudomány rendelkezésére álló eszközök felelős és értő használatával a lehető legtöbb gyakorlati társadalmi/közösségi hasznot tudja termelni egy konkrét téma vizsgálata révén. A kiválóan megírt monográfia sikerének kulcsa minden bizonnyal Velkey sajátos életútjában is keresendő. Kutatói pályája nem tekinthető hagyományosnak, a kötetben vizsgált témával nemcsak a tudomány embereként találkozott, hanem a szakpolitika megvalósítójaként, sőt alakítójaként is. Ez a sokrétű tapasztalat, a többféle perspektíva közötti váltás képessége nyilvánvaló előnyöket biztosít számára, mivel ismeri és minden értelemben a helyén tudja kezelni a kutatóintézeteken kívüli világot is.

A könyv a közoktatás, azon belül pedig elsősorban a szakképzés hazai rendszerének elemzését foglalja magában. Ezt a munkát a rendszerszerű összefüggések, jellemzők feltárásával, illetve a területi folyamatok értelmezésével és értékelésével végzi el a szerző. A munka fókuszát tehát az oktatási rendszer területi összefüggéseinek feltérképezése jelenti, ugyanakkor különös figyelmet szentel az önkormányzati feladatellátás és a területi igazgatás kérdéseinek is. Mindezen túl meg kell említeni, hogy elemzését Velkey pontosan végrehajtott konceptualizálással kezdi. Ez rendkívül fontos a későbbi elemzés szempontjából, hiszen a használt fogalmak egyértelmű meghatározása alapvető egy ekkora vállalkozás esetében. A monográfia első részében az empirikus tartalmat társadalomelméleti keretrendszerbe is foglalja, támaszkodva a szociológiai elméletalkotás nagyjaira, Luhmannra, Habermasra vagy Bourdieu-re. Ezen elméleti keretben fogalmazza meg az oktatási és képzési rendszer újratársadalmításának elvárásairól szóló téziseit, az oktatási rendszer célstruktúráját, illetve a közfinanszírozott intézményes oktatás fő funkcióit. A mű egyik erénye, hogy az elkülönült tudományterületek – pedagógia, szocioló-

gia, közgazdaságtan – fontos eredményeit Velkey szintetizálva jeleníti meg, foglalja össze a hazai oktatási rendszer működésében.

A szerző megközelítése kifejezetten problémaorientált, ami már a teoretikus keret megformálásában is nyilvánvalóvá válik, kritikai szemlélete kapcsolódik az általa választott elméletalkotók nézeteihez.

Az elméleti bevezetést követően a problémák szisztematikus feltárását a hazai szabályozás áttekintésével kezdi. Ennek során értelmezi a jogi rendelkezéseket – ki téve az elmúlt időszak legfontosabb változásaira is. Feltárja a szabályozók logikai rendszerét, belső összerendezettségét, a meglévő koherenciazavarokat, pontatlanságokat, hiányosságokat, majd összeveti ezeket az elvi megközelítés során megfogalmazott elvárásokkal. Ezt követően az oktatási és képzési rendszer mindennapi gyakorlatban megfigyelhető működését, vagyis az érdekek és kényszerek által is torzított, ténylegesen megvalósuló mechanizmusokat tárgyalja. Az elemzés során külön foglalkozik a szabályozás módosításainak következményeivel, az ellátási szintek és formák térbeli megjelenésével, valamint az elvi kiindulópontokhoz viszonyított összhanggal. A munkát a szerző a feltárt zavarok rendezését célzó, a gyakorlat és a szabályozás reformjára irányuló javaslatok megfogalmazásával zárja.

Velkey legfontosabb megállapításait tehát ebben a következetesen egymásra épülő logikai keretrendszerben teszi meg, melyek konkrét tartalmukat tekintve három jól elkülöníthető dimenzióban épülnek fel: az alapellátás újragondolása, a középfokú oktatás és az iskolarendszerű szakképzés továbbfejlesztése, valamint az iskolarendszerű szakmai gyakorlati képzés rendszerének átalakítása.

Az alapellátás esetében a szerző úgy látja, hogy a 2011-es változással a szélsőségesen decentralizált ellátási modellből egy ugyancsak szélsőséges, de immár centralizált szolgáltatási rendszerbe való átlépés történt. Ez az alapvetően drasztikus váltás ugyanakkor jórészt érintetlenül és kezeletlenül hagyta a már 2011 előtt is létező működési zavarokat. Elismeri, hogy a közvetlen állami fenntartásba és központosított irányítás alá vont új rendszer kezelte azokat a korábbi súlyos problémákat, amelyek az önkormányzati fenntartásból, továbbá a települések erősen differenciált pénzügyi helyzetéből és a fejkvóta alapú finanszírozásból származtak. Ez azonban korántsem jelenti azt, hogy az alapellátás a leghátrányosabb helyzetű térségekben, illetve a minőségi szolgáltatásokra talán leginkább rászoruló kiszolgáltatott társadalmi csoportok számára javult volna. Ezt a súlyos állítást Velkey azoknak a problémahalmazoknak a bemutatásával bizonyítja, melyek régóta terhelik az alapfokú oktatás rendszerét, és a drasztikus modellváltás ellenére továbbra is fennmaradtak, esetenként akár még súlyosabbá is váltak. Ezek a krónikus zavarok a következők:

- A térségi feladatellátás továbbra is megoldatlanul szabályozott azok számára, akik nem a saját településükön veszik igénybe az alapellátásokat, így esetlegessé válik az általános iskolai oktatáson kívüli további alapszolgáltatásokhoz való hozzáférés (gyermekek napközbeni ellátása, gyermekjóléti szolgáltatások, pedagógiai szakszolgálatok, pedagógiai szakmai szolgáltatások).
- Az elitizálódás és szegregálódás töretlenül érvényesülő és egyre gyorsuló

folyamata: a fenntartói döntésekben a helyi elit érdekei érvényesülnek. Ez így volt az önkormányzati rendszerben is, és így maradt a túlpolitizált, hatalmi-politikai aspirációkkal terhelt állami intézményfenntartás idején is. Ez nem a szakszerűséget, hanem az államot kisajátító politikai és társadalmi elit érdekeit közvetíti, miközben a helyi közösségi, társadalmi, munkavállalói és szakmai kontroll szerepét minimálisra csökkenti.

- A rendszer részét képező egyházi (és kisebbségi önkormányzati) kiegészítő normatíva, illetve az önkormányzatok (háromezres lélekszám felett) megmaradó szerepe az infrastruktúra és az eszközök biztosításában továbbra is különbségeket eredményez az állam által garantált szolgáltatásokban, azok támogatottságában, így színvonalában is.

Saját reformelképzelésének bemutatásakor a szerző leszögezi, hogy amíg a decentralizált működéshez kiegyenlített struktúrájú és az alapellátások finanszírozására képes önkormányzati rendszer nem jön létre, addig a decentralizált modell szerinti szolgáltatásszervezés súlyos, szinte kezelhetetlen kockázatokat hordoz. Továbbá úgy látja, hogy a helyi önkormányzatok szolgáltatásszervezési felelőssége nemcsak akkor lehet sikeres, ha a helyi önkormányzat saját érdemi bevétellel rendelkezik, pénzügyileg erős, hanem ha a helyi közösség aktív, önálló, szolidáris, az elitizmussal szemben az esélyegyenlőség eszméjét képviseli.

Mindezeket figyelembe véve Velkey a külső feltételekhez igazodva alapvetően az állami fenntartás modelljének továbbvitelében gondolkodik, amely azonban a többéves előkészítés és szerves fejlődés eredményeként könnyen átvihető a decentralizált modell irányába, erősítve az alulról építkező, a helyi társadalom érdekeit is közvetítő rendszer pozitívumait. Meglátása szerint a helyi közösségi és a társadalmi (továbbá a szakmai és munkavállalói) kontroll az állami fenntartáson alapuló modell esetében is érdemben javítható. Ehhez olyan rendszert szükséges létrehozni, mely a területileg érintett önkormányzatok társadalmi felügyelete mellett működik, az iskolaszékek felépítéséhez hasonló módon szervezett, a jogszabályok szerint járási szinten decentralizáltan létrehozott saját hatáskörökkel rendelkező állami fenntartót jelent és a fenntartótól elkülönített intézményi költségvetést garantál.

A második fő tartalmi dimenzió, a középfokú oktatás és az iskolarendszerű szakképzés továbbfejlesztésének tárgyalása során az intézményrendszer működési zavarait öt csomópont köré csoportosítja, és ezek mentén dolgozza ki javaslatait. Legjelentősebb problémának a szelektíven építkező középiskolai rendszert látja, amelyet a többlépcsős rendszer felpuhulása miatt a párhuzamosan szervezett szak- és közismereti képzés jellemez. A rendszer nem teszi lehetővé a választás korekcióját, valamint a nemzetközi tendenciáknak élesen ellentmond a közismereti képzés szakiskolai szűkítése, a képzési idő és a tankötelezettség csökkentése, a párhuzamos képzés következtében aránytalanul leterhelt és a gimnáziumok tanulóival a felsőoktatásért folytatott versenyben hátrányba kerülő szakközépiskolások helyzete, továbbá a zárt pályát jelentő – tizennégy éves korban kikényszerített, sem a képességek, sem pedig a munkaerő-piaci

folyamatok alapján nem megalapozott – korai pályaválasztás.

A szerző javaslatait e problémák kezelése érdekében teszi meg, melyek fő tartalmi elemei a következők: a pályaválasztás időpontjának kitolása a szakképzés megkezdéséig; a szakiskolákra jellemző negatív szelekció csökkentése a megelőző képzés erősítésével; az alapképzés 16 éves korig való kitolása; a képességek szerinti szelekció intézményen belüli megvalósítása az alapképzési szakaszon belül; szakképzés folytatása kizárólag megfelelő színvonalú központi képzőhelyeken.

A harmadik fő tematikai dimenzió az iskolarendszerű szakmai gyakorlati képzés rendszere, amelynek átalakításával foglalkozó javaslatait is a kritikus elemek átfogó elemzésével kezdi a szerző. A szakképzés munkaerő-piaci kapcsolatairól a hazai rendszer hiányosságait négy témakörben foglalja össze: a gazdasági szereplők szakképzésbe történő bevonása (főként a kis- és mikroállalkozások vesznek részt a tanulószerveződéses viszonyokban, nagyobb szervezetek érdemi részvételét nem sikerül elérni); az ipar- és kereskedelmi kamara irányítási és ellenőrzési szerepköre (a kamarák az érdekeltségi-függőségi viszonyaik miatt csak korlátozottan látják el ellenőrzési feladataikat, ugyanakkor más területeken növelni kellene a szerepüket); a szakképzési hozzájárulásból fizetett fejlesztési támogatások 2011-es megszüntetése (amely indokolt volt a nem hatékony felhasználás miatt, ugyanakkor a szakképzés finanszírozásából kiesett források pótlása nem történt meg); a felsőfokú szakképzés tartalma és szerepe (amely 2011 után ugyan megfelelően tisztázódott, de népszerűsége még mindig alacsony).

Mindezeket figyelembe véve a szerző az oktatási és képzési rendszer továbbfejlesztése érdekében a következő szempontok érvényesítését javasolja: egyértelmű érdekeltségi és ellenőrzési szerepkörök kialakítása; a duális modellben (gazdasági szereplők és a kamara által szervezett képzés, illetve az állam által is nyújtott szolgáltatás párhuzamos jelenléte) érvényesülő keresletszabályozás minél szélesebb körben történő érvényesítése; a gazdasági szereplők részvételének szabályozott növelése a gyakorlati képzés szervezésében; a felnőttképzés és a szakképzés összekapcsolt fejlesztése.

Velkey Gábor könyve elsősorban az oktatással foglalkozóknak hasznos olvasmány. Ugyanakkor példaértékű és előremutató a *regionális tudomány* hazai képviselőinek minden generációja számára, hiszen éppen azt mutatja meg, hogy az alapos elméleti és empirikus tudományos tartalom, a gyakorlati szakpolitikai javaslatrendszer és kritika, valamint az egyenlőtlenségek enyhítéséért elkötelezett segítő szándék elfér egymás mellett, sőt valójában csak így kerülhetnek a tudományos munkához tartozó különféle szerepek *dinamikus egyensúlyba*.

Irodalom

Andorka R. (2006): *Bevezetés a szociológiába*. Osiris Kiadó, Budapest